

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

МЕЖЕННИЙ ЯРОСЛАВ ЄВГЕНОВИЧ

УДК 342.9 (477)

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ
ПРИМУСУ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2024

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Науково-дослідному інституті публічного права

Науковий керівник

Заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор
Сербин Руслан Андрійович,
Головне управління Національної поліції в Донецькій області,
заступник начальника

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Лютіков Павло Сергійович,
Університет митної справи та фінансів,
завідувач кафедри адміністративного та митного права

доктор юридичних наук, старший дослідник
Шкарупа Костянтин Вікторович,
Бюро економічної безпеки України,
старший оперуповноважений в особливо важливих справах
департаменту організаційного забезпечення діяльності

Захист відбудеться «12» серпня 2024 р. об 11⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.503.01 у Науково-дослідному інституті публічного права за адресою: 03035, м. Київ, вул. Георгія Кірпи, 2А

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Науково-дослідного інституту публічного права за адресою: 03035, м. Київ, вул. Георгія Кірпи, 2А

Автореферат розісланий «9» липня 2024 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

К. М. Куркова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Євроінтеграційні процеси, які наразі тривають в нашій країні, а також низка негативних соціальних, економічних та політичних процесів всередині Української держави, обумовлюють необхідність забезпечення ефективного функціонування всіх державних інституцій, серед яких особливе місце належить правоохоронним органам. В системі останніх одне із ключових місце належить Національній поліції України, яка є центральним органом виконавчої влади, що виконує низку важливих завдань, пов'язаних із забезпеченням законності та правопорядку всередині держави, а також із дотриманням законних прав, свобод та інтересів її громадян. Разом із тим, здійснюючи свою діяльність, органи поліції та їх посадові особи реалізують низку різноманітних заходів, особливе місце серед яких належить примусу. Зазначений захід використовується в роботі фактично кожного правоохоронного органу, зокрема поліції, у всьому світі. Він є тим необхідним засобом, який дозволяє не просто припинити правопорушення, а й створити умови для запобігання їх виникнення у майбутньому. З огляду на це важливим завданням вітчизняного законодавця є створення належного нормативно-правового підґрунтя для забезпечення ефективної практичної реалізації примусу органами поліції, за якого права та свободи людини і громадянина не будуть порушені.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Окремі проблемні питання, пов'язані із реалізацією заходів примусу органами Національної поліції України у своїх наукових працях розглядали: О.М. Бандурка, Ю.З. Біла-Тюріна, С.І. Братков, О.С. Геращенко, Є.А. Гетьман, В.В. Гончарук, С.М. Гусаров, О.В. Джафарова, О.Ю. Дрозд, Т.В. Євчук, О.Ф. Кобзар, Ю.С. Коллер, А.Т. Комзюк, В.П. Кононець, В.І. Курило, П.С. Лютіков, А.А. Манжула, С.А. Миронюк, Л.І. Миськів, О.М. Музичук, В.Ю. Оксінь, М.І. Пелех, А.О. Погребиська, А.О. Поліщук, Г.В. Рибікова, Д.Б. Санакоєв, Р.А. Сербин, Ю.В. Сіроштан, Є.Ю. Соболев, В.В. Сокуренько, Х.В. Солнцева, Л.В. Сорока, О.І. Ульянов, І.С. Циб, А.Г. Чубенко, Р.В. Шаповал, К.В. Шкарупа, О.С. Юнін та багато інших. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, на сьогоднішній день, на жаль, доводиться констатувати наявність чималої кількості проблем правового та організаційного характеру щодо застосування примусу органами поліції.

Отже наявність низки теоретичних та практичних проблем, пов'язаних із реалізацією заходів примусу органами Національної поліції України, а також відсутність комплексних монографічних досліджень, присвячених вказаній проблематиці, обумовлюють актуальність та своєчасність представленого дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до: Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від

15 листопада 2017 року № 1023-р, Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року №12-21, а також плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у тому, щоб спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, з'ясувати сутність, зміст та особливості адміністративно-правових засад застосування примусу органами Національної поліції України, а також розробити низку пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення норм чинного адміністративного законодавства, яке регулює праввідносини у даній сфері.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- з'ясувати місце та значення органів Національної поліції України в системі правоохоронних органів держави;
- розкрити місце адміністративно-правового примусу серед поліцейських заходів, що реалізуються органами Національної поліції;
- схарактеризувати стан нормативно-правового регулювання застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України;
- визначити поняття та окреслити елементи механізму правового регулювання застосування адміністративно-правового примусу органами поліції;
- розкрити підстави та порядок застосування адміністративно-правового примусу поліцейськими;
- виокремити форми та методи застосування адміністративного примусу органами Національної поліції України;
- з'ясувати зміст гарантій забезпечення застосування заходів адміністративно-правового примусу органами поліції;
- узагальнити зарубіжний досвід застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України та опрацювати можливості його використання в Україні;
- визначити напрямки вдосконалення правових та організаційних засад застосування адміністративно-правового примусу органами поліції.

Об'єктом дослідження є праввідносини, які виникають в процесі застосування заходів примусу органами Національної поліції України.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади застосування примусу органами Національної поліції України.

Методи дослідження. Під час підготовки дисертаційного дослідження було використано низку методів наукового пізнання, використання яких

дозволило комплексно підійти до розв'язання представленої проблематики. Так *аналітичний* метод використовувався з метою з'ясування місця та значення органів Національної поліції України в системі правоохоронних органів держави (підрозділ 1.1). Методи *систематизації* та *класифікації* використовувалися для того, щоб виокремити види заходів, які реалізуються органами Національної поліції та встановити місце серед них адміністративно-правового примусу (підрозділ 1.2), розкрити форми та методи застосування адміністративного примусу органами Національної поліції України (підрозділ 2.3). Охарактеризувати стан нормативно-правового регулювання застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України (підрозділ 1.3) та окреслити підстави та порядок застосування адміністративно-правового примусу поліцейськими (підрозділ 2.2) стало можливим за допомогою використання методу *документального аналізу*. *Логіко-семантичний* метод було використано для того, щоб визначити поняття та елементи механізму правового регулювання застосування адміністративно-правового примусу органами поліції (підрозділ 2.1) і з'ясувати зміст гарантій, які спрямовані на забезпечення застосування заходів адміністративно-правового примусу органами поліції (підрозділ 2.4). Узагальнити зарубіжний досвід застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України та опрацювати можливості його використання в Україні (підрозділ 3.1) вдалося за допомогою *порівняльно-правового* методу. Методи *моделювання* та *прогнозування* були використані, щоб встановити напрямки вдосконалення правових та організаційних засад застосування адміністративно-правового примусу органами поліції (підрозділ 3.2).

Науково-теоретичне підґрунтя дисертаційного дослідження складають праці фахівців із галузі адміністративного права, а також інших галузевих дисциплін, зокрема: соціології, філософії, психології, теорії держави і права тощо.

Нормативно-правовою основою роботи є сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили: Конституція України, міжнародні договори та угоди, кодифіковані акти, а також ряд законодавчих та підзаконних нормативних документів, норми яких визначають правові засади застосування примусу органами поліції.

Інформаційну та емпіричну основу дисертації становлять практика застосування заходів примусу поліцейськими, довідкові видання, статистичні матеріали тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є однією із перших спроб комплексно, на монографічному рівні, з'ясувати сутність та особливості адміністративно-правових засад застосування примусу органами Національної поліції України, а також на основі опрацювання позитивного вітчизняного та зарубіжного досвіду розробити пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення норм чинного законодавства, яке регулює відповідні правовідносини. В результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових

положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем, зокрема:

вперше:

– доведено, що гарантії, спрямовані на забезпечення застосування заходів адміністративно-правового примусу органами поліції, найбільш доцільно розуміти як сукупність визначених в нормах чинного законодавства умов організаційного та правового характеру, які забезпечують законність та необхідність застосування відповідних заходів у діяльності Національної поліції;

– констатовано, що на прикладі низки країн Європи доречною є розробка та впровадження в роботу Національної поліції України нормативно-визначених та затверджених протоколів поліцейської діяльності з питань застосування заходів примусу, зокрема вогнепальної зброї та спеціальних засобів, в контексті зазначених протоколів слід передбачити моделі дії поліцейських в рамках тих чи інших ситуацій, а також підстави та форми застосування при цьому заходів адміністративного примусу;

удосконалено:

– обґрунтування необхідності чіткого окреслення переліку та розкриття змісту форм адміністративно-правового примусу, а також всіх методів, які передбачені даними формами та суб'єктів їх реалізації;

– обґрунтування необхідності розширити повноваження поліцейських у частині застосування заходів адміністративного примусу, однак при цьому цей процес повинен бути чітко прописаний у відповідному нормативно-правовому акті, що дозволить не тільки підвищити ефективність заходів адміністративного примусу, а й стане важливим превентивним заходом вчинення адміністративних правопорушень особами;

– характеристику адміністративно-правових методів застосування примусу органами Національної поліції України, до яких віднесено: внутрішньо-організаційний метод, процедурно-правоохоронний метод, метод контролю, метод превенції, метод спеціального примусу;

– визначення елементів механізму правового регулювання застосування адміністративно-правового примусу органами поліції, до яких віднесено: адміністративно-правові норми; правовідносини, що виникають у даній сфері; акти правозастосування; гарантії дотримання прав і свобод суб'єктів адміністративних правовідносин у сфері застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України; акти тлумачення (інтерпретаційні акти);

дістало подальшого розвитку:

– обґрунтування наукової думки про те, що органи Національної поліції України займають особливе, самостійне та незалежне місце в системі правоохоронних органів держави, що обумовлено сукупністю завдань та функцій, які виконуються даним центральним органом виконавчої влади, а також особливими повноваженнями, якими наділені працівники Національної поліції України;

– теза про те, що заходи адміністративного примусу займають одне із ключових місць в межах здійснення адміністративної діяльності

поліцейськими, оскільки саме за їх допомогою вбачається можливим: безперешкодно реалізовувати профілактичні заходи, спрямовані на запобігання та протидію правопорушенням; створити умови для безперервного захисту та забезпечення законних прав, свобод та інтересів людини і громадянина, а також суспільного порядку та безпеки; припиняти правопорушення; встановлювати осіб, які вчинили правопорушення, виявляти обставини, які до них призвели;

– твердження, що на сьогодні порядок застосування адміністративного примусу органами Національної поліції потребує доопрацювання, зокрема в частині більш жорсткої регламентації дій поліцейських, однак при цьому необхідним є розширення їх повноважень при використанні даного заходу.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в роботі висновки і пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого розроблення теоретичних та практичних питань, пов'язаних із реалізацією адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правотворчості* – як основа для вдосконалення положень адміністративного законодавства, яке визначає правові засади застосування примусу органами поліції;

– *практичній діяльності* – з метою удосконалення практичної діяльності органів та підрозділів Національної поліції в процесі реалізації заходів адміністративного примусу;

– *освітньому процесі* – під час підготовки науково-методичних матеріалів, лекцій, а також підручників та навчальних посібників із дисципліни «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми» (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права).

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення і висновки було оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, зокрема: «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Київ, 14–15 листопада 2018 року); «Проблемні питання, досягнення та інновації фундаментальних та прикладних досліджень» (м. Київ, 9–10 лютого 2019 року); «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 12–13 серпня 2020 року); «Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 22–23 вересня 2021 року); «Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України» (м. Київ, 19–20 жовтня 2022 року).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 206 сторінок. Список використаних джерел включає 222 найменування та

розміщений на 25 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації; зазначено про зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів; наведено дані про апробацію результатів дослідження; структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади застосування примусу органами Національної поліції України» складається з трьох підрозділів, у яких з'ясовано місце та значення органів Національної поліції України в системі правоохоронних органів держави; визначено види заходів, що реалізуються органами Національної поліції та встановлено місце серед них адміністративно-правового примусу; схарактеризовано стан нормативно-правового регулювання застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України.

У підрозділі 1.1 *«Місце та значення органів Національної поліції України в системі правоохоронних органів держави»* акцентується увага на важливості забезпечення належного функціонування правоохоронного сектору держави. Узагальнено наукові погляди стосовно сутності та змісту поняття «правоохоронний орган». Спираючись на аналіз норм чинного законодавства та наукових поглядів вчених окреслено перелік органів державної влади, які уповноважені реалізовувати правоохоронну функцію держави. Виділено ключові ознаки, які характеризують правоохоронні органи.

Здійснено аналіз правового статусу окремих правоохоронних органів нашої держави. Підкреслено, що до основних завдань правоохоронних органів України належать: захист національної безпеки, національного суверенітету та державного кордону; дотримання законності; забезпечення правопорядку; здійснення правоохоронної діяльності; захист прав, свобод та інтересів людини, громадянина, суспільства та держави; реалізація правоохоронної функції та інших функцій держави, передбачених національним законодавством.

Акцентовано увагу на тому, що важливе місце в системі правоохоронних органів України займає Національна поліція. Розглянуто норми чинного законодавства, що визначає правові засади функціонування даного центрального органу виконавчої влади, на основі чого розкрито зміст основних елементів правового статусу поліції, зокрема: завдання, функції, повноваження. Вказане дало можливість констатувати, що Національна поліція займає самостійне та незалежне місце в системі правоохоронних органів нашої держави.

У підрозділі 1.2 *«Поняття та місце адміністративно-правового примусу серед поліцейських заходів, що реалізуються органами Національної*

поліції» досліджено наукові погляди вчених стосовно переліку заходів, що реалізуються органами поліції. Обґрунтовано, що в своїй діяльності органи поліції реалізують такі заходи: превентивні (адміністративне запобігання), адміністративне припинення; заходи адміністративної відповідальності; адміністративний примус. Надано характеристику кожному із окреслених вище заходів. Запропоновано авторське визначення поняття адміністративний примус в діяльності поліції.

Відмічено, що особливе місце в системі відповідних заходів належить адміністративному примусу. Узагальнено наукові думки з приводу сутності категорії примусу взагалі, та адміністративно-правового примусу, зокрема. Доведено, що під адміністративно-правовим примусом, що реалізується органами поліції, найбільш доцільно розуміти здійснюваний за допомогою визначених нормами чинного законодавства інструментів, засобів та заходів впливу на поведінку та свідомість людини з метою припинення адміністративних правопорушень, притягнення до відповідальності осіб, що їх вчинили, а також запобігання їх виникнення у подальшому. Підкреслено, що специфіка заходів адміністративного примусу полягає у тому, що він застосовується незалежно від волі правопорушника.

Доведена наукова позиція стосовно важливості адміністративного примусу в системі заходів, що реалізуються поліцією, на підтвердження чого наведена низка аргументів.

У *підрозділі 1.3 «Стан нормативно-правового регулювання застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України»* відмічається, що належна та ефективна реалізація заходів адміністративного примусу органами Національної поліції вимагає належного нормативно-правового регулювання. Розкрито сутність категорії «правове регулювання», на основі чого встановлено, що правове регулювання – це вплив норм права та інших актів реалізації права на суспільні відносини, діяльність, поведінку суб'єктів права, з метою їх впорядкування, юридичного закріплення та охорони.

Доведено, що досліджувати нормативно-правові акти, які визначають правові засади застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України найбільш доцільно в залежності від їх юридичної сили у такій послідовності: Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, кодифіковані акти, а також звичайні закони та прийняті у відповідності до них підзаконні нормативні документи (прийняті Кабінетом Міністрів України, Президентом України, Міністерствами, тощо). Підкреслено, що не всі діючі нормативно-правові акти відповідають сучасним вимогам, деякі їх положення потребують широкого обговорення щодо удосконалення.

Констатовано, що, незважаючи на широке нормативне підґрунтя, у зазначеній сфері залишається чимала кількість проблем, про що, перш за все, свідчать статистичні дані щодо оскарження дій поліцейських. З огляду на вказане вище, вбачається доцільним розширити повноваження поліцейських у частині застосування заходів адміністративного примусу, однак при цьому

цей процес повинен бути чітко прописаний у відповідному нормативно-правовому акті. Зазначене дозволить не тільки підвищити ефективність заходів адміністративного примусу, а також стане важливим превентивним заходом вчинення адміністративних правопорушень особами.

Розділ 2 «Механізм адміністративно-правового регулювання застосування примусу органами Національної поліції України» складається з чотирьох підрозділів, в яких визначено поняття та елементи механізму правового регулювання застосування адміністративно-правового примусу органами поліції; окреслено підстави та порядок застосування адміністративно-правового примусу поліцейськими; розкрито форми та методи застосування адміністративного примусу органами Національної поліції України; з'ясовано гарантії, спрямовані на забезпечення застосування заходів адміністративно-правового примусу органами поліції.

У підрозділі 2.1 *«Поняття та елементи механізму адміністративно-правового регулювання застосування примусу органами поліції»* розкрито загальнотеоретичні підходи стосовно категорій «механізм» та «правовий механізм», на основі чого було встановлено, що механізм правового регулювання застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України – це визначена нормами чинного законодавства взаємоузгоджена та доповнююча одне одного системна сукупність елементів, спрямованих на забезпечення ефективного регулювання правовідносин, що виникають в процесі реалізації відповідних заходів. Підкреслено, що за допомогою механізму правового регулювання упорядковуються суспільні відносини та явища правової дійсності, забезпечується їх взаємодія та єдність функціонування, відбувається юридичний вплив на суспільні відносини та суб'єктів права за допомогою правових приписів.

Обґрунтовано, що розглядати механізм адміністративно-правового регулювання застосування примусу органами поліції найбільш доцільно крізь призму його ключових елементів. Визначено та надано характеристику ключовим елементам механізму адміністративно-правового регулювання застосування примусу Національною поліцією України, серед яких названо: адміністративно-правові норми; правовідносини; акти правозастосування адміністративно-правового примусу; акти тлумачення (інтерпретаційні акти).

Виокремлено особливості, які вирізняють механізм правового регулювання застосування адміністративно-правового примусу органами поліції від інших напрямів дії правових норм.

У підрозділі 2.2 *«Підстави та порядок застосування примусу поліцейськими»* відмічається, що здійснюючи свою діяльність поліцейський може застосовувати заходи адміністративного примусу виключно за наявності певних підстав. Розкрито наукові підходи щодо з'ясування сутності поняття «підстава», на основі чого було аргументовано, що підстави застосування адміністративно-правового примусу поліцейськими – це подія, діяння, бездіяльність, правопорушення та інші негативні процеси чи явища, що порушують права, свободи, інтереси суб'єктів права, публічний порядок чи громадську безпеку, чим викликають необхідність вжиття заходів

адміністративно-примусового характеру. Зазначене вище визначення характеризує фактичні підстави застосування примусу органами поліції, а тому вбачається необхідним також виокремити, окрім зазначеного, нормативні та процедурні підстави.

Підкреслено, що реалізація адміністративного примусу не є явищем хаотичним, а тому має реалізовуватися у відповідному порядку, який повинен бути чітко регламентованим на законодавчому рівні. Спираючись на аналіз норм чинного законодавства, розкрито процедурні аспекти застосування окремих адміністративно-примусових заходів.

Акцентовано увагу на тому, що норми чинного адміністративного законодавства, які визначають порядок застосування адміністративного примусу є досить загальними та містять багато невизначених правових аспектів їх практичного використання. Зазначене призводить до того, що: по-перше, працівники поліції досить часто зловживають своїм службовим становищем; по-друге, виникають ризики порушення прав, свобод та інтересів людини і громадянина.

У підрозділі 2.3 «*Форми та методи застосування адміністративного примусу органами Національної поліції України*» наголошується, що вивчення форм та методів застосування адміністративного примусу органами поліції має важливе значення, оскільки саме вони вказують на практичний бік відповідної діяльності.

Узагальнено загальнотеоретичні підходи щодо розуміння поняття «форма», зокрема з точки зору соціології, психології та філософії. Особлива увага приділена правовій характеристиці вказаного поняття. Констатовано, що форми застосування адміністративного примусу органами поліції – це визначена в нормах чинного законодавства система заходів та дій (адміністративно-примусового характеру), які реалізуються спеціально уповноваженими на це суб'єктами та призводять до юридично-значимого результату, що тягне за собою зміну, припинення або появу нових правовідносин. До вказаних форм віднесено: правозастосовну, правозахисну та організаційну. Надано змістовну характеристику кожній із окреслених форм.

Наголошено, що якщо форми є зовнішнім проявом практичної реалізації адміністративного примусу, то методи вказують на інструменти, які були використані для досягнення кінцевої мети відповідної діяльності. Розкрито наукові підходи щодо тлумачення поняття метод, на основі чого запропоновано авторське тлумачення методів застосування адміністративного примусу органами Національної поліції України, до яких в свою чергу віднесено: внутрішньо-організаційний, процедурно-правоохоронний, метод контролю, метод превенції, метод спеціального примусу. Розкрито сутність та зміст вказаних методів.

Наголошено на необхідності законодавчого закріплення форм та методів застосування адміністративного примусу органами Національної поліції України.

У підрозділі 2.4 «Гарантії забезпечення застосування заходів примусу органами поліції» зазначається, що застосування заходів примусу органами поліції потребує наявності відповідних гарантій, які спрямовано на забезпечення його законного та ефективного використання. Досліджено наукові думки вчених, які розглядали сутність та зміст поняття «гарантії», на основі чого було узагальнено, що слід виокремити дві основні позиції вчених: по-перше гарантії – це складна сукупність різних юридичних засобів, принципів, норм, а також умов соціального, економічного, політичного та іншого характеру, які забезпечують існування або дію якогось об'єкта, зокрема, права та свободи людини і громадянина. По-друге гарантії є виключно системою правових норм, які закріплюють умови функціонування, існування, або впливу на якийсь правовий об'єкт.

Обґрунтовано, що гарантії, які спрямовані на забезпечення застосування заходів адміністративно-правового примусу органами поліції найбільш доцільно поділяти на три групи: 1) нормативно-правові (які закріплюються у Конституції, Кодексі України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах); 2) організаційні; та 3) соціальні гарантії. Надано змістовну характеристику кожній із окреслених вище гарантій.

Узагальнено, що саме визначені різновиди гарантій формують основу здійснення адміністративно-правового примусу в діяльності органів Національної поліції. При цьому, незважаючи на глибоко юридичний характер примусу, систему його гарантій становлять як суто правові (конституційні, процесуальні та «цільові»), так і юридично-обумовлені гарантії, що в цілому говорить про особливу суспільну та політичну значимість адміністративно-правового примусу в аспекті забезпечення суспільної життєдіяльності та правового порядку в державі.

Розділ 3 «Шляхи вдосконалення застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України» складається з двох підрозділів, в яких: узагальнено зарубіжний досвід застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України та опрацьовано можливості його використання в Україні; встановлено напрямки вдосконалення правових та організаційних засад застосування адміністративно-правового примусу органами поліції.

У підрозділі 3.1 «Зарубіжний досвід застосування адміністративно-правового примусу органами поліції та можливості його використання в Україні» обґрунтовано необхідність вивчення зарубіжного досвіду застосування адміністративно-правового примусу органами поліції.

Відзначено, що на території США примус має ключове значення в роботі поліції. При цьому одну з найбільших переваг в цій державі надають заходам припинення, як то спеціальні засоби та вогнепальна зброя. Питанням їх застосування присвячено численні нормативні акти як загально-федерального, так і локального законодавства штатів.

Узагальнено, що на території Європейських країн, наприклад, у Великобританії, адміністративний примус в роботі поліції має другорядне

значення – поліцейські на території вказаної держави займаються здебільшого профілактикою правопорушень та їх виявленням, натомість державна «реакція» на них здійснюється судами. У Франції, Естонії, Литві та Латвії існує досить цікавий досвід частково прописувати адміністративно-примусові повноваження поліцейських відомств у конституціях.

Окрема увага звернена на досвід держав пострадянського простору (Білорусії, Казахстану, Узбекистану). Констатовано, що у цих державах все ще залишилась стара система організації поліцейської діяльності по типу «органів внутрішніх справ», повноваження яких включають в себе здійснення широкого спектру примусових заходів.

Запропоновано авторське бачення щодо можливих напрямків імплементації найбільш позитивного зарубіжного досвіду застосування адміністративно-правового примусу органами поліції у вітчизняні реалії.

У підрозділі 3.2 «Напрямки вдосконалення правових та організаційних засад застосування примусу органами поліції» акцентується увага на тому, що у чинному нормативно-правовому забезпеченні застосування адміністративно-правового примусу органами поліції існує низка прогалин та недоліків, які потребують свого вирішення.

Звернено увагу на бачення законодавця щодо існуючих проблем у діяльності поліції взагалі та щодо застосування нею адміністративно-правового примусу, зокрема. Встановлено, що на сьогоднішній день на офіційному рівні напрями розвитку поліцейської діяльності та правоохоронного сектору в цілому полягають у: по-перше, забезпеченні ефективної взаємодії на міжнародному рівні, що дасть можливість перейняти та застосувати на практиці найбільш позитивний закордонний досвід у сфері здійснення правоохоронної, зокрема поліцейської діяльності; по-друге, комплексному вдосконаленні діючого законодавства, яке регулює питання застосування заходів примусу органами Національної поліції України, що має включати не тільки покращення діючих нормативних документів, а й розробку нових актів різної юридичної сили; по-третє, перегляді внутрішньо-відомчої нормативної бази, в якій доцільно чітко закріпити форми та методи адміністративно-примусової діяльності Національної поліції України з окремих пріоритетних питань її роботи; по-четверте, сформулювати більш сприятливі організаційні умови для застосування поліцейськими адміністративно-примусових заходів.

Узагальнено наукові погляди вчених, які у своїх теоретичних розробках приділяли увагу правовим та організаційним проблемам у сфері застосування заходів адміністративного примусу органами Національної поліції України. Акцентовано увагу на тому, що на сьогоднішній день в нашій країні досі не розроблено єдиної концепції, яка б визначала правові та організаційні засади застосування заходів адміністративного примусу органами та підрозділами Національної поліції. Зазвичай дане проблемне питання або ж не досліджується вченими взагалі, або ж розглядається в межах більш широких проблематик.

Запропоновано авторське бачення щодо напрямів вдосконалення правових та організаційних засад застосування адміністративно-правового примусу органами поліції, які, як вбачається, дозволять якісно покращити практичну діяльність Національної поліції України у даному напрямку.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу комплексно вирішити наукове завдання, яке полягало у з'ясуванні сутності й особливостей адміністративно-правових засад застосування примусу органами Національної поліції України. За результатами проведеного дослідження сформульовано науково обґрунтовані теоретичні положення, а також розроблено низку актуальних пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства України, норми якого визначають правові засади застосування відповідних заходів органами поліції. Основними з них є такі:

1. Встановлено, що на сьогоднішній день в Україні сформовано досить дієву систему правоохоронних органів, кожен із яких виконує власні, специфічні функції у правоохоронному секторі держави. Констатовано, що ключове місце в системі відповідних інституцій належить Національній поліції України. Зазначене обумовлено: по-перше, широким спектром завдань та функцій, які вирішуються вказаним органом державної влади; по-друге, специфічною компетенцією поліції; по-третє, особливим правовим статусом, яким володіють працівники поліції під час виконання посадових обов'язків; по-четверте, задля виконання покладених на поліцію функцій, її посадовими особами реалізується ряд спеціальних заходів, серед яких важливе місце належить адміністративному примусу.

2. Доведено, що під «адміністративно-правовим примусом поліції» найбільш доцільно розуміти здійснюваний в межах визначених нормами чинного законодавства інструментів, засобів та заходів вплив на поведінку та свідомість людини з метою припинення адміністративних правопорушень, а також запобігання їх виникнення у подальшому. Наголошено, що заходи адміністративного примусу займають одне із ключових місць в рамках здійснення адміністративної діяльності поліцейськими, оскільки саме за їх допомогою вбачається можливим: безперешкодно реалізовувати профілактичні заходи, спрямовані на запобігання та протидію правопорушенням; створити умови для безперервного захисту та забезпечення законних прав, свобод та інтересів людини і громадянина, а також суспільного порядку та безпеки; припиняти правопорушення; встановлювати осіб, які вчинили правопорушення, виявляти обставини, які до них призвели.

3. Відзначено, що нормативно-правове регулювання застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції здійснюється за допомогою великої кількості нормативно-правових актів різної юридичної сили. Разом із тим, незважаючи на широке нормативне підґрунтя, у зазначеній сфері залишається чимала кількість проблем, про що,

перш за все, свідчать статистичні дані щодо оскарження дій поліцейських. Запропоновано розширити повноваження поліцейських у частині застосування заходів адміністративного примусу, однак при цьому цей процес повинен бути чітко прописаний у відповідному нормативно-правовому акті. Зазначене дозволить не тільки підвищити ефективність заходів адміністративного примусу, а також стане важливим превентивним заходом вчинення адміністративних правопорушень особами.

4. Під механізмом адміністративно-правового регулювання застосування примусу органами Національної поліції України запропоновано розуміти визначену нормами чинного законодавства взаємоузгоджену та доповнюючу одне одного системну сукупність елементів, які спрямовані на забезпечення ефективного регулювання правовідносин, що виникають в процесі реалізації відповідних заходів. За допомогою механізму правового регулювання упорядковуються суспільні відносини та явища правової дійсності, забезпечується їх взаємодія та єдність функціонування, відбувається юридичний вплив на суспільні відносини та суб'єктів права за допомогою правових приписів. Обґрунтовано, що до складових елементів вказаного механізму найбільш доцільно віднести: 1) адміністративно-правові норми; 2) правовідносини, що виникають у сфері застосування адміністративно-правового примусу органами поліції; 3) акти правозастосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України; 4) інтереси та гарантування прав суб'єктів адміністративних правовідносин у сфері застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України; 5) акти тлумачення (інтерпретаційні акти) адміністративно-правового примусу.

5. Аргументовано, що під підставами застосування адміністративно-правового примусу поліцейськими слід розуміти подію, діяння, бездіяльність, правопорушення, проступок та інші негативні процеси чи явища, що порушують права, свободи, інтереси суб'єктів права, публічний порядок чи громадську безпеку, чим викликають необхідність вжиття заходів адміністративно-примусового характеру з боку поліцейських. Підкреслено, що порядок застосування адміністративного примусу органами Національної поліції є досить розмитим та недостатньо змістовно визначеним на рівні чинного законодавства, що досить часто призводить: по-перше, до порушень прав, свобод та інтересів людини; по-друге, до певних зловживань з боку поліцейського як представника правоохоронного органу.

6. Встановлено, що форми застосування адміністративного примусу органами поліції – це визначена в нормах чинного законодавства система заходів та дій (адміністративно-примусового характеру), які реалізуються спеціально уповноваженими на це суб'єктами та призводить до юридично-значимого результату, що тягне за собою зміну, припинення або появу нових правовідносин. До вказаних форм віднесено: правозастосовну; правозахисну та організаційну.

Методи застосування адміністративного примусу органами Національної поліції України запропоновано тлумачити як закріплені

нормами законодавства та підзаконних нормативно-правових актів заходи, засоби та способи імперативного адміністративного впливу, застосування яких спрямовано на виконання поліцією покладених на неї завдань та повноважень. Виділено п'ять ключових методів: внутрішньо-організаційний, процедурно-правоохоронний, метод контролю, метод превенції, метод спеціального примусу.

7. З'ясовано, що гарантії спрямовані на забезпечення застосування заходів адміністративно-правового примусу органами поліції найбільш доцільно розуміти як сукупність визначених в нормах чинного законодавства умов організаційного та правового характеру, які забезпечують законність та необхідність застосування відповідних заходів у діяльності Національної поліції України. Вказані гарантії поділено на три групи: нормативно-правові, організаційні; та соціальні.

8. Узагальнено, що доречним для вітчизняного законодавця є перейняти та імплементувати такий зарубіжний досвід застосування адміністративно-правового примусу поліцією:

1) необхідно переглянути чинне законодавство, яке регулює діяльність Національної поліції, зокрема в контексті застосування поліцейськими заходів адміністративного примусу, в даному контексті слід: а) на конституційному рівні розширити повноваження працівників Національної поліції України; б) розробити та прийняти окремий відомчий нормативно-правовий акт, який би прямо врегулював питання застосування заходів адміністративного примусу в рамках здійснення правоохоронної діяльності Національною поліцією;

2) вбачається необхідною розробка протоколів поліцейської діяльності з питань застосування заходів примусу, зокрема це стосується таких інструментів як вогнепальна зброя та інших спеціальних засобів стримування правопорушників;

3) наразі в Україні нагальним є питання розмежування компетенції поліцейських підрозділів. В даному контексті, як вбачається, слід не тільки окреслити повноваження поліції в цілому, але й її базових структурних елементів, зокрема в контексті застосування заходів адміністративного примусу;

4) необхідно розробити та прийняти Кодекс адміністративних процедур.

9. Сформульовано напрямки вдосконалення правових та організаційних засад застосування адміністративно-правового примусу Національною поліцією України:

а) на рівні Закону України «Про Національну поліцію» вбачається необхідним закріпити поняття «адміністративний примус». Зазначене дозволить не тільки розширити розуміння даної наукової категорії, а й поліпшить якість та ефективність проведення подальших теоретичних розробок у напрямку покращення нормативно-правового регулювання застосування даного інституту;

б) необхідно поступово розширювати гарантії діяльності поліцейських в контексті використання заходів адміністративного примусу шляхом

запровадження так званої «презумпції правоти поліцейського», адже, як показала практика, зазначене значно підвищує авторитет поліції в очах громадян, а відтак є своєрідним превентивним засобом для використання відповідних процедур;

в) важливим кроком є активізація теоретичних досліджень, спрямованих на опрацювання можливостей застосування зарубіжного досвіду використання адміністративного примусу органами поліції в українських реаліях. Це може бути досягнуто шляхом регулярного залучення представників Національної поліції України до різних наукових заходів, конференцій і семінарів, а також організацією подібних заходів на території України за участі представників правоохоронних органів інших країн.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Меженний Я.Є. Сучасне розуміння системи правоохоронних органів України. *Юридична наука*. 2020. № 1(103). Т. 2. С. 143–148.
2. Меженний Я.Є. Напрямки вдосконалення правових та організаційних засад застосування адміністративно-правового примусу органами поліції. *Юридична наука*. 2020. № 3(105). С. 191–197.
3. Меженний Я.Є. Види заходів, що реалізуються органами національної поліції та місце серед них адміністративного примусу. *Юридична наука*. 2020. № 4(106). Т. 1. С. 79–85.
4. Меженний Я.Є. Стан нормативно-правового регулювання застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 504–507 DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/129>.
5. Меженний Я.Є. Елементи механізму правового регулювання адміністративно-правового примусу органами національної поліції України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 4. С. 91–96.
6. Меженний Я.Є. Підстави та порядок застосування адміністративно-правового примусу поліцейськими. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 5. С. 96–101.
7. Меженний Я.Є. Місце Національної поліції України в системі правоохоронних органів. *KELM*. 2023. № 6(58). С. 137–142 (Республіка Польща).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Меженний Я.Є. До проблеми визначення поняття та кола форм застосування адміністративного примусу органами Національної поліції України. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*. матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ 14–15 листоп. 2018 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2018. С. 80–82.
9. Меженний Я.Є. До поняття методу застосування адміністративного примусу органами Національної поліції України. *Проблемні питання, досягнення та інновації фундаментальних та*

прикладних досліджень: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 9–10 лют. 2019 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 57–59.

10. Меженний Я.Є. Місце міжнародно-правових актів у сфері правового регулювання застосування заходів адміністративно-правового примусу органами Національної поліції. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 32–34.

11. Меженний Я.Є. Особливості адміністративно-правового регулювання застосування зброї поліцейськими, як крайнього заходу адміністративного примусу. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22–23 верес. 2021 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 51–55.

12. Меженний Я.Є. До питання визначення поняття «правове регулювання застосування заходів примусу». *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 19–20 жовт. 2022 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 71–73.

АНОТАЦІЯ

Меженний Я.Є. Адміністративно-правові засади застосування примусу органами Національної поліції України – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2024.

Дисертаційне дослідження присвячено з'ясуванню сутності та особливостей адміністративно-правових засад застосування примусу органами Національної поліції України. У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає у тому, щоб спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, встановити сутність та особливості адміністративно-правових засад застосування примусу органами Національної поліції України, а також на основі опрацювання позитивного вітчизняного та зарубіжного досвіду окреслити напрямки удосконалення адміністративного законодавства, нормами якого визначаються правові засади реалізації відповідних заходів.

З'ясовано місце та значення органів Національної поліції України в системі правоохоронних органів держави. Визначено види заходів, що реалізуються органами Національної поліції та встановлено місце серед них адміністративно-правового примусу. Схарактеризовано стан нормативно-правового регулювання застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України. Визначено поняття та елементи

механізму правового регулювання застосування адміністративно-правового примусу органами поліції. Окреслено підстави та порядок застосування адміністративно-правового примусу поліцейськими. Розкрито форми та методи застосування адміністративного примусу органами Національної поліції України. Визначено гарантії, які спрямовані на забезпечення застосування заходів адміністративно-правового примусу органами поліції. Узагальнено зарубіжний досвід застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України та опрацьовано можливості його використання в Україні. Встановлено напрямки вдосконалення правових та організаційних засад застосування адміністративно-правового примусу органами поліції.

Ключові слова: правоохоронні органи, Національна поліція України, заходи, адміністративний примус, підстави, поряд, механізм, правове регулювання, форми, методи, гарантії, зарубіжний досвід, вдосконалення, адміністративне законодавство.

SUMMARY

Mezhennyi, Ya. Administrative and Legal Frameworks of the Use of Coercion by the Authorities of the National Police of Ukraine – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Juridical Science, specialty 12.00.07 «Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law». – Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2024.

The dissertation study is devoted to clarifying the essence and peculiarities of the administrative and legal principles of the use of coercion by the National Police of Ukraine. In theses, the work provides a theoretical generalization and a new solution to the scientific task, which consists in establishing, based on the analysis of the scientific views of scientists and the norms of current legislation, the essence and peculiarities of the administrative and legal principles of the use of coercion by the National Police of Ukraine, as well as on the basis of the development of positive domestic and foreign experience to outline directions for improvement of administrative legislation, the norms of which determine the legal basis for the implementation of relevant measures.

The place and significance of the bodies of the National Police of Ukraine in the system of law enforcement bodies of the state is clarified. The types of measures implemented by the National Police bodies are defined and the place of administrative and legal coercion is established among them. The state of normative and legal regulation of the use of administrative and legal coercion by the bodies of the National Police of Ukraine is characterized. The concept and elements of the mechanism of legal regulation of the use of administrative and legal coercion by police bodies are defined. The grounds and procedure for applying administrative and legal coercion by the police are outlined. The forms and methods of applying administrative coercion by the National Police of Ukraine are disclosed. The guarantees aimed at ensuring the application of measures of administrative and legal coercion by police bodies are clarified. The foreign experience of the use of administrative and legal coercion by the National Police of Ukraine is summarized and the possibilities of its use in Ukraine

are elaborated. Directions for improving the legal and organizational principles of the use of administrative and legal coercion by police bodies are established.

Key words: law enforcement agencies, National Police of Ukraine, measures, administrative coercion, grounds, procedure, mechanism, legal regulation, forms, methods, guarantees, foreign experience, improvement, administrative legislation.